

*Хархан Галина
аспірант кафедри соціальної*

педагогіки та соціальної роботи

Луганський національний університет

імені Тараса Шевченка

НАПРЯМКИ ВИХОВНОЇ РОБОТИ З ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ СІМ'ЯНИНА В УМОВАХ ІНТЕРНАТНОГО ЗАКЛАДУ

Розглянуто проблему підготовки дітей-сиріт в умовах інтернатного закладу до майбутнього сімейного життя. З'ясовано поняття «підготовка учнівської молоді до сімейного життя». Охарактеризовано основні напрямки виховної роботи з формування особистості сім'янина, а саме: національно-патріотичний, юридично-правовий, морально-релігійний, господарсько-економічний, естетичний, психологічний, статеві-сексуальний та усвідомленого батьківства в умовах інтернатного закладу на сучасному етапі реформування державної системи опіки для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Підкреслено важливість виховання справжнього сім'янина в інтернатному закладі, вказано на основне протиріччя між вимогами суспільства до формування особистості, добре підготовленої до створення сім'ї та виховання дітей, і можливостями школи-інтернату готувати її до цього.

Ключові слова: *інтернатний заклад, виховна робота, підготовка учнівської молоді до сімейного життя, діти-сироти.*

Рассмотрена проблема подготовки детей-сирот в условия интернатного учреждения к будущей семейной жизни. Выяснено понятие «подготовка ученической молодежи к семейной жизни». Охарактеризованы основные направления воспитательной работы по формированию личности семьянина, а именно: национально-патриотическое, юридически-правовое, морально-религиозное, хозяйственно-экономическое, эстетическое, психологическое, сексуальное и осознанное родительство, в условиях интернатного учреждения на современном этапе реформирования государственной системы опеки для детей-сирот и детей, лишенных родительского попечительства. Подчеркивая важность воспитания настоящего семьянина в интернатном учреждении, указано на основное противоречие между требованиями общества к формированию личности, которая хорошо подготовлена к созданию семьи и воспитанию детей, и возможностями школы-интерната готовить ее к этому.

Ключевые слова: *интернатное учреждение, воспитательная работа, подготовка ученической молодежи к семейной жизни, дети-сироты.*

The problem of preparation of orphans to future family life in the conditions of boarding school is considered. The definition «preparation of students to family life» is found out.

Basic directions of educational work for forming of personality of family man are distinguished, such as: national-patriotic, legal, morally-religious, economic, aesthetic, psychological, gender-sexual and conscious parenting, in the conditions of boarding school on the modern stage of reformation of the state system of trusteeship for orphans and children deprived parental care.

Underlining the importance of education of the real family man in boarding school, it is indicated on basic contradiction between the requirements of society to forming of personality which will be well prepared to building a family and growing children, and possibilities of boarding school to prepare students to it.

Key words: *boarding school, educational work, preparation of students to family life, orphans.*

Проблема підготовки вихованців інтернатного закладу до сімейного життя має складний та суперечливий характер. Складність обумовлюється делікатністю сфери сімейного життя, особливо для дітей-сиріт, які виховуються поза межами сімейного середовища при відсутності адекватних зразків статево-рольових моделей поведінки або наявності негативного досвіду сімейних стосунків. Існує суперечливість між вимогами суспільства до формування особистості, добре підготовленої до створення сім'ї та виховання дітей, та можливостями школи-інтернату готувати її до цього.

За даними Державного комітету статистики України, кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, станом на 01.01.2009 року становила 103542 осіб. Більшість з них виховуються в державних закладах опіки для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, незважаючи на пріоритетність розвитку сімейних форм опіки в Україні. Специфіка функціонування інтернатного закладу, явища госпіталізму та депривації, особливо материнської, відсутність досвіду проживання в родині, або наявність негативного сімейного досвіду, низький виховний потенціал соціокультурного середовища, вплив засобів масової інформації та інтернатної дитячої субкультури значно ускладнюють процес підготовки дітей-сиріт до сімейного життя.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє зазначити, що проблема підготовки учнівської молоді до сімейного життя досліджувалася науковцями: С.Т. Вихором, М.В. Вовчик-Блакитною, О.М. Гноєвою, Т.Г. Головановою, І.В. Гребенніковим, Т.А. Демидовою, В.Е. Зарайченком, Е.І. Зрітневою, С.А. Ізгорєвим, Е.Ф. Ільяною, С.В. Ковальовим, А.І. Кочетовим, В.П. Кравцем, Н.І. Лащуком, Д.В. Луциком, Т.В. Носаковою, Л.М. Панковою, М.Н. Певзнером, Н.Ю. Яригіною, Л.В. Яценком; питання

виховання особистості сім'янина в умовах інтернатного закладу вивчалися вченими: О.Б. Кізь, Н.М. Кригіною, Г.І. Плясовою, Г.А. Сатаєвою, А.М. Прихожан, Н.Н. Толстих, Т.І. Юферевою. Проте напрямки виховної роботи з формування сім'янина в умовах інтернатного закладу не знайшли достатнього відображення в науковій літературі.

Тому метою нашої статті є розгляд основних напрямків виховної роботи з формування особистості сім'янина в умовах інтернатного закладу на сучасному етапі реформування державної системи опіки для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Традиція наукового пошуку вимагає розгляду поняття «підготовка учнівської молоді до сімейного життя». Виховання майбутнього сім'янина, на думку О.І. Зрітневої, варто розглядати як: педагогічну роботу з прищеплення цінностей культури сім'ї і побуту, формування культури родинних стосунків і здорового способу життя в суспільстві; цілеспрямовану спільну діяльність батьків і педагогів, направлену на створення умов формування особистості майбутнього сім'янина, формування психологічної готовності молоді до шлюбу і сімейного життя; виховний процес, що передбачає усвідомлення і інтеріоризацію кожною особою цінностей шлюбно-сімейних стосунків, моделювання свого особливого образу сім'янина відповідно до загальнолюдських ідеалів і реалій сьогодення часу [3, с. 19].

Заслуговує на увагу позиція науковців, які розглядають підготовку до сімейного життя як певне утворення в структурі особистості. Так, О.М. Гноєва готовність до сімейного життя розглядає як «соціально-психологічне утворення в структурі особистості, інтегрує прийняття цінностей сім'ї як соціального інституту з спеціальними знаннями та вміннями в області психології сімейних відносин, раціонального ведення домашнього господарства, сімейної педагогіки, міжособистісного спілкування» [2]. У зв'язку з різноманітним підходом дослідників до визначення поняття «підготовка учнівської молоді до сімейного життя», на даний час неможливо навести єдине загальноприйняте формулювання цієї категорії, проте ми під цим терміном будемо розуміти цілеспрямований процес формування особистості сім'янина, що передбачає засвоєння знань та вироблення умінь, які дозволяють реалізовувати основні функції в сім'ї, а також розвиток якостей, що забезпечують виконання подружніх та батьківських ролей.

Перейдемо до розгляду виділених нами напрямків виховної роботи: національно-патріотичного, юридично-правового, морально-релігійного, господарсько-економічного, естетичного, психологічного, статево-сексуального та усвідомленого батьківства, що реалізовані в специфічних умовах інтернатного закладу. Коротко їх охарактеризуємо.

Педагогічна наука має давню традицію виховання сім'янина у контексті народної педагогіки Ю.І. Колесніченко, В.І. Костів, В. Пултавська,

М.Г. Стельмахович, Г.Г. Сутріна. Враховуючи глобалізаційні процеси, поширення американського та європейського способу життя, цінностей, норм поведінки, для збереження національної самоідентичності українців як народу, що має власну історію, мову, пам'ятки духовної та матеріальної культури, цінний педагогічний досвід підростаючого покоління, важливим є національно-патріотичне виховання. Доречно пригадати позицію Г.Г. Ващенко, який розглядав національне виховання як основу для розвитку характерних рис української молоді, необхідних і для сімейного життя, а саме: ідеалістично-релігійний світогляд, любов до Батьківщини, мужність, чесність, солідарність і альтруїзм, дисциплінованість, життєрадісність, здоровий оптимізм, наполегливість у досягненні поставленої мети, рішучість, виховання пошани до батьків і старших людей, стриманість у статевому житті і фізичних насолодах [1, с. 263–268]. Ідея усвідомлення соціального значення своїх дій в міжстатевих та шлюбно-сімейних стосунках є ключовою, особливо для вихованців інтернатного закладу, які більш за все мріють про щасливу родину, бажають своїм дітям дати те, чого самі були позбавлені, а потім не можуть зберегти створену сім'ю, відмовляються від дітей, і коло замикається.

Національно-патріотичне виховання передбачає усвідомлення своєї приналежності до певної нації; пошана до державної символіки – герба, прапора, гімну України; гордість здобутками українського народу; знання своєї історії, мови, культури; готовність до захисту Батьківщини; бережливе ставлення до природи, до живих істот; прагнення зробити внесок у розбудову державності та суспільства. Цікавою формою національно-патріотичного виховання в Лутугінській обласній спеціальній загальноосвітній школі-інтернаті для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, є традиція всім колективом кожного ранку піднімати прапор України та співати державний гімн. Це сприяє усвідомленню та відчуттю себе як частини великого народу. Більш поширеними в практиці інтернатних закладів є природничі екскурсії, туристичні походи, дні здоров'я, які покликані формувати екологічну культуру та свідомість майбутніх господарів української землі.

У процесі підготовки учнівської молоді до сімейного життя має значення юридично-правовий напрямок, що включає ознайомлення з загальними положеннями Сімейного кодексу України; правовими основами порядку укладення шлюбу та необхідності його реєстрації; роз'яснення правових наслідків шлюбу: права та обов'язки подружжя, права та обов'язки батьків та дітей; розгляд правової, соціальної, моральної, педагогічної суті розлучення та виплат аліментів; формування уявлень про шлюбний договір; а також ознайомлення з нормами кримінального права, які стосуються розбещення неповнолітніх, свідоме зараження венеричними хворобами та передачу ВІЛ-інфекції, сексуальне насильство. Беручи до уваги, що виховна робота здійснюється в умовах школи-інтернату, де більшість вихованців мають батьків, яких позбавили батьківських прав, доречно зупинитися на правових основах статусу «дитини-сироти» та «дитини, позбавленої

батьківського піклування», державних гарантіях стосовно отримання освіти, житла, робочого місця; правових наслідках акту позбавлення материнства та батьківства; поновлення в батьківських правах; правових основах усиновлення (удочеріння), опіки (піклування), прийомної сім'ї та дитячого будинку сімейного типу.

Особливе значення для успішного процесу підготовки дітей-сиріт до виконання подружніх та батьківських обов'язків має морально-релігійний напрямок. Серед науковців, що займалися вивченням морального аспекту підготовки учнівської молоді до сімейного життя, варто виділити Н.С. Верещагіну, В.І. Макарова, Н.І. Новікову, І.М. Шалімову. Проте у відомих нам працях, що розкривають змістовну сторону формування сім'янина, релігійний аспект не знаходить відображення. Проте ми впевнені, що розуміння сенсу шлюбу та сім'ї, кохання та народження дітей як вияву єдиного процесу взаємозумовлених явищ у родині, суспільстві, світі та всесвіті, що має божественний характер, сприятиме духовному розвитку юнака та дівчини. Сучасна віруюча молодь, як і їх попередники, виступає за дошлюбне утримання від статевих стосунків, вірність у подружньому житті, орієнтовані на народження та виховання дітей, підтримує сімейні цінності та традиції, а також має гарний «імунітет» проти негативного впливу аморального способу життя. Показовим є той факт, що у релігійному суспільстві не поширене явище соціального сирітства, відмова від власної дитини розглядається як важкий гріх, а піклування про чужу дитину – моральним обов'язком. Морально-релігійний напрямок передбачає формування уявлень про міжстатеві та шлюбно-сімейні відносини, що мають релігійний сенс земного буття; ознайомлення з моральними нормами та правилами поведінки представників чоловічої та жіночої статі; виховання рис мужності та жіночності, акцент на формуванні андрогінних гендерних ролей; висвітлення дружби, закоханості, кохання, культури спілкування та спільної діяльності між однолітками; формування культури відносин статей; виховання якостей сім'янина: терпимості, поступливості, доброзичливості, працелюбності, відповідальності, вірності, поваги, здатності до створення духовно-душевної спільності, підтримки та допомоги.

Сучасна соціально-економічна ситуація в Україні вимагає особливої уваги до господарсько-економічного напрямку підготовки молоді до сімейного життя, на що наголошували в дисертаційних дослідженнях А.А. Даник та І.В. Чеботарьова. Господарсько-економічна функція сім'ї передбачає раціональне ведення сімейного бюджету, уміння робити заощадження, використовуючи систему депозитних вкладів; уміння купувати речі за акційними цінами, використовувати дисконтні картки; уміти співвідносити поняття «необхідне», «бажане», «зайве», тобто свої бажання з можливостями. Зараз значна кількість подружніх пар зайняті професійною діяльністю, намагаються побудувати кар'єру, ствердитися як особистість, тому особливо важливо формувати в учнів установку на рівномірний розподіл домашньої праці. Трудове виховання в сім'ях проходить природно та

поступово, із зростанням дитини в неї з'являється більше господарських обов'язків, вона розуміє значення своєї допомоги батьками та рідним. Всі знання, уміння та навички, необхідні для сімейного життя в сфері господарсько-побутової праці, дитина отримує в родині. Інша ситуація склалася в інтернатних закладах, де обслуговуючий персонал виконує всю домашню роботу: готують їжу, миють посуд, прибирають в кімнатах та коридорах, здійснюють закупівлю продуктів, речей, одягу та взуття, перуть брудні речі тощо. Тому не дивно, що у вихованців формується споживацьке ставлення, відсутня бережливість до речей, які все одно їм видадуть в кінці тижня, місяця, сезону. Це потрібно враховувати у виховній роботі, робити акцент на ролі праці в житті людини, сім'ї, суспільства, вчити практичним та побутовим навичкам ведення домашнього господарства, зокрема умінню оформлювати комунальні платежі – про такий вид витрат більшість вихованців взагалі нічого не знають.

Особливим напрямком є естетичний, що має важливе значення для формування культури естетики побуту, відчуття прекрасного в елементах хатнього інтер'єру, створення затишку та позитивної атмосфери в помешканні та культури міжособистісних взаємин юнаків та дівчат, який досліджували вчені Н.М. Бісик, І.М. Мачуська, І.В. Мезеря, Н.М. Мирончук. Естетичне виховання передбачає: ознайомлення з поняттями Краси, Моди, Смаку, Ідеалу, з естетикою міжстатевих стосунків; ціннісне ставлення до сімейних історій, традицій, свят, дозвілля, що згуртовують членів родини; розвиток гарного смаку, що виявляється в умінні одягатися, використовувати косметичні засоби, прикраси, сервувати стіл; формувати правильне ставлення до моди, класичної та сучасної музики, літератури, художньої діяльності.

В науковому просторі психологічний напрямок підготовки учнівської молоді до сімейного життя є одним з найважливіших, він висвітлювався у працях Т.В. Буленко, Т.А. Демидової, А.О. Денисенко, І.В. Дубровіної, Г.А. Дьоміної, А.С. Красовського, А.Я. Чебикіна, Б.Ю. Шапіра. По-перше, кохання виступає головним мотивом вступу до шлюбу. По-друге, морально-психологічний клімат в сім'ї визначає міру задоволеності шлюбом, його тривалості. По-третє, відчуття психологічної захищеності, безпеки дає можливість відновлювати втрачені сили, встановлювати душевний спокій та рівновагу. Тому цей напрямок вимагає ознайомлення з психологічними основами міжстатевих стосунків, шлюбу та сім'ї; формування спрямованості на іншу людину, розуміння її внутрішнього стану; розуміння значення дошлюбного знайомства, вибору шлюбного партнера та обговорення принципових поглядів на різні сторони майбутнього сімейного життя; усвідомлення важливості психологічної адаптації в перші роки сімейного життя для формування подружньої сумісності; розуміння психологічної відмінності чоловіка та жінки; розвиток навичок активного слухання та

ефективного спілкування; володіння конфліктною ситуацією, своїми негативними емоціями, способами зняття стресів, прагнення до пізнання та вдосконалення власної особистості шляхом самовиховання та самоосвіти.

Найбільш дискусійним в науці та практиці шкільних закладів виявився статево-сексуальний напрямок. Ця делікатна сторона сімейного життя є глибоко інтимною, і повинна розкриватися в довірливих відносинах між матір'ю та донькою, батьком та сином. Виникає запитання: чи мають право педагоги та лікарі втручатися в цю приватну сферу? Поряд з цим запитанням постають і інші: чи готові батьки до таких розмов? А коли батьків взагалі немає? Тож наша позиція полягає в тому, що проводити виховну роботу зі статевого виховання потрібно на основі особистісно-орієнтованого підходу, щоб не викликати зайвого інтересу до статевого життя. В.П. Кравець вважає, що сексуально-інтимна підготовка молоді до сімейного життя – це організований і цілеспрямований процес формування знань про проблеми статі, статевої мораль, сексуальне спілкування, поглядів і переконань, що забезпечують позитивне ставлення до представників протилежної статі і культуру статевої поведінки, реальним показником яких є практичні дії в міжстатевому спілкуванні і сексуальному житті, що відповідають нормам моралі [4, с. 63–64].

У процесі виховної роботи в контексті даного напрямку, особливо з дітьми-сиротами, потрібно звернути увагу на формування уявлення про походження та розвиток живих істот, статевої відмінності чоловічої та жіночої статі, розмноження в природі та суспільстві; виховання статевої моралі та статевої поведінки; формування правильного ставлення до психофізіологічних змін в період статевого дозрівання хлопчиків та дівчаток; розвиток навичок особистої гігієни; ознайомлення з наслідками раннього початку статевого життя: небажана вагітність, хвороби, що передаються статевим шляхом, ВІЛ-інфекція та СНІД, впливом досвіду статевих контактів на здоров'я майбутніх дітей; переключення статевої енергії на інші види діяльності; формування здорового способу життя.

Проведені дослідження Н.І. Гусак, Н.О. Демчук, С.Ю. Мещерякової, О.В. Тіунової, Г.Г. Філіпової свідчать, що зі згаданих напрямків центральне місце в підготовці вихованців до сімейного життя повинне займати виховання усвідомленого батьківства, яке включає формування орієнтації на бажаність дітей у шлюбі, усвідомлення значення дітей в житті родини і суспільства, ознайомлення з особливостями догляду за немовлям, з фізичним та психічним розвитком дитини на різних етапах її життя; формування уявлень про форми та методи сімейного виховання, підвищення педагогічної культури батьків.

Вищезазначені напрямки можуть реалізовувати через різні види діяльності: навчання, виховання, творчість, працю, дозвілля, спорт.

Таким чином, досліджувана проблема є актуальною і має складний та суперечливий характер. У виховній роботі інтернатного закладу з метою формування особистості майбутнього сім'янина ми виділили наступні напрямки, а саме: національно-патріотичний, юридично-правовий, морально-релігійний, господарсько-економічний, естетичний, психологічний, статево-сексуальний та усвідомленого батьківства.

Перспектива подальшого наукового пошуку полягає в розробці соціально-педагогічних умов підготовки дітей-сиріт до майбутнього сімейного життя в інтернатному закладі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ващенко Г.Г. Виховання волі і характеру : підручник для педагогів / Григорій Григорович Ващенко. – К.: Видавництво «Школяр», 1999. – 385 с.
2. Гноевая О.Н. Становление готовности старших учащихся к семейной жизни в условиях деятельности психолого-педагогического отделения реабилитационного центра : автореф. дис. на получение науч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01. «Общая педагогика, история педагогики и образования» / О.Н. Гноевая. – Петропавловск-Камчатский, 2006. – 20 с.
3. Зритнева Е.И. Воспитание будущего семьянина в современной России : автореф. дис. на получение науч. степени доктора пед. наук : спец. 13.00.01. «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Е.И. Зритнева. – Ставрополь, 2006. – 48 с.
4. Кравець В.П. Психолого-педагогічні основи підготовки школярів до сімейного життя / Володимир Петрович Кравець. – Тернопіль : «Богдан», 1997. – 180 с.